

Miljöhumaniora på 1960-talet?

Birgitta Odéns miljöhistoriska initiativ och skissernas historiografi

David Larsson Heidenblad

Miljöhumaniora, eller *environmental humanities*, har under 2000-talet vuxit fram som ett dynamiskt och expansivt forskningsfält. Inriktningen samlar forskare som vill gripa sig an miljö- och klimatfrågor på nya tvärvetenskapliga sätt. Fältet utmärks av ett starkt engagemang för samtidens politiska utmaningar och en ambition att överbrygga distinktionen natur/kultur. I Sverige har på senare år ambitiösa satsningar gjorts för att ge fältet en institutionell förankring och förutsättningar att växa. Miljöhumaniora tycks ha framtiden för sig.¹

Men våra dagars forskningsinitiativ är inte de första som har gjorts på detta område. Faktum är att det i Sverige redan på 1960-talet gjordes upp planer för miljöforskning på humanvetenskaplig grund. De första stegen togs i maj 1967 när ett möte hölls på Försvarets forskningsanstalt (FOA). En av de närvarande var historikern Birgitta Odén (1921–2016) som kom att utveckla ett stort personligt engagemang i frågorna. Under det efterföljande året utarbetade hon tillsammans med nationalekonomer och statsvetare forskningsprojektet ”Miljö, naturresurser och samhälle”. Parallellt med detta verkade hon för att åstadkomma en miljöhistorisk forskningsinriktning vid Historiska institutionen i Lund. Den tvärvetenskapliga ansökan skickades in till Riksbankens Jubileumsfond i juni 1968, men kom aldrig att beviljas i sin helhet.

I denna historiografiska artikel kommer jag att kartlägga och analysera hur Birgitta Odéns miljöhistoriska initiativ växte fram och tog form mellan åren 1967 och 1969. Med historiografi avser jag här historievetenskapens historia. Forskning på detta fält uppehåller sig vanligen vid det tryckta ordet. Det källmaterial som står i fokus är genomarbetade slutprodukter, så som böcker, tidskriftsartiklar, recensioner och debattinlägg. Den typ av arbete som jag intresserar mig för här – forskningsplanering, ansökningsskrivande och lokalt miljöbyggande – tenderar att vara osynligt. Syftet med artikeln är att visa hur fruktbart det kan vara att analysera också dessa delar av historikers verksamhet. Jag har valt att kalla detta tillvägagångssätt för ”skissernas historiografi”, ett begrepp som myntats av Sverker Oredsson (1937–2018).²

Det källmaterial som möjliggör undersökningen är Birgitta Odéns efterlämnade papper kring hennes miljöhistoriska verksamhet. Detta material

förvaras i väntan på formell arkivering vid Historiska institutionen i Lund. Det rör sig om två pärmar med dokument, varav merparten är daterade och ordnade kronologiskt. Pärmarna rymmer promemorior, korrespondens, mötesanteckningar, handskrivna reflektioner, ett boksynopsis, utkast till ansökningar, underlag för anföranden, diverse räkenskaper och marginal-anteckningar.³ Därtill har den färdiga ansökan till Riksbankens Jubileumsfond bevarats.⁴ Därutöver genomförde jag under hösten 2017 orienterande intervjuer med Lars J. Lundgren, Sverker Oredsson och Eva Österberg.⁵

Birgitta Odéns initiativ är inte helt okänt för svenska miljöhistoriker. Det kom under de efterföljande decennierna att bära frukt i form av ett flertal studier. Tillsammans bidrog dessa till att etablera detta forskningsfält i Sverige.⁶ Satsningen resulterade emellertid aldrig i några större projektmedel eller en stark institutionell bas. Inom svensk historiografisk forskning är det därför helt andra forskningssatsningar som förknippas med tidsperioden. Emigrations- och folkrörelseprojekten i Uppsala, Sverige under andra världskriget i Stockholm samt gränskonflikts- och ödegårdsprojekten i Lund. Med min studie vill jag vidga den historiografiska blicken och därigenom bidra med ny kunskap om hur historievetenskap bedrevs i 1960-talets Sverige.

Miljöhistoria och den ekologiska vändningen

Tidpunkten för Birgitta Odéns miljöhistoriska initiativ är anmärkningsvärd av två skäl. För det första var Odén, även i ett internationellt perspektiv, påfallande tidigt ute med sin satsning. På 1960-talet existerade det inte någonstans i världen ett självmedvetet miljöhistoriskt forskningsfält. Förvisso fanns det enstaka forskare som i efterhand har lyfts fram som pionjärer, men det var först på 1970-talet som det större vetenskapliga samtalet etablerades. I internationell litteratur brukar ett specialnummer av den amerikanska tidskriften *Pacific Historical Review* från augusti 1972 lyftas fram som födelseögonblicket.⁷ Detta ger lundaprojektet en betydande historiografisk relevans. För det andra genomfördes den tvärvetenskapliga satsningen precis samtidigt som miljöfrågorna fick sitt stora genombrott i Sverige. Därmed knyter den an till min egen kunskapshistoriska forskning om den ekologiska vändningen. Jag har i denna karakteriserat miljöfrågornas genombrott som ett typexempel på en samhällelig upptäckt av kunskap, det vill säga en historisk process där kunskap som tidigare cirkulerat i snävare kretsar – som de på FOA – blir en angelägenhet för betydligt större grupper av människor.⁸

I mina tidigare artiklar har jag fokuserat på vad som hände i den svenska och skandinaviska offentligheten. Kartläggningen har visat när, var och hur miljö- och framtidsfrågor uppmärksammades i media.⁹ En samhälle-

lig upptäckt av kunskap är dock mer än så. Den innebär per definition att kunskaper blir en del av många människors liv och att fler aktörer därmed griper in i cirkulationsprocesserna.¹⁰ De krisinsikter och kunskaper som på 1950-talet fanns inom förhållandevis små grupper av naturvårdare och naturvetenskapliga forskare kom åren kring 1970 att bli en angelägenhet för många. Hur forskare inom humaniora och samhällsvetenskap påverkades av genombrottet har dock inte tidigare studerats.

Inom miljöhistorisk forskning om den ekologiska vändningen har intresset framför allt riktats mot de moderna miljörörelsernas uppkomst.¹¹ Min forskning visar dock att miljöfrågornas stora samhälleliga genombrott, åtminstone för svenskt vidkommande, föregick de nya sociala rörelsernas framväxt. Hösten 1967 var i sammanhanget en avgörande tidpunkt. Då skedde en kraftig intensifiering av den svenska miljödebatten och en rad framstående naturvetenskapliga forskare gick ut i offentligheten och varnade för en hotande miljökris. Störst och mest varaktigt genomslag fick kemisten och socialdemokraten Hans Palmstierna (1926–1975). Han gav i oktober 1967 ut debattboken *Plundring, svält, förgiftning* som kom att bli en väckarklocka för många.¹² Av stor betydelse var också 1964 års Naturresursutredning som överlämnades till regeringen i november 1967. En av miljöfarorna som togs upp i utredningen var surt regn. Detta var en helt ny upptäckt som hade gjorts av markkemisten Svante Odén (1924–1986). Det var också han som genom en uppmärksamman artikel i *Dagens Nyheter* slog larm och varnade politiker och allmänhet för denna miljöfara. Det sura regnets gränsöverskridande karaktär inskräppte att miljöproblemen inte kunde reduceras till lokala olägenheter utan krävde ett utbyggt samarbete.¹³

Svante Odén var Birgitta Odéns yngre bror. De kom från en akademisk familj där fadern, Sven Odén (1887–1934), hade varit professor i oorganisk kemi vid Tekniska högskolan i Stockholm. Även deras yngre syster Angelica (gift von Hofsten) kom att göra naturvetenskaplig karriär som botaniker.¹⁴ Birgittas nära relation till brodern var, enligt de intervjuer jag genomfört, av avgörande betydelse för att hon på ett tidigt stadium fick upp ögonen för miljöfrågornas allvar. Vid det första mötet på FOA i maj 1967 var både hon och brodern närvarande.¹⁵

Initiativtagaren till detta möte var generaldirektören och chefen på FOA, Martin Fehrm (1910–2001). Han var vid denna tid ordförande i Naturvetenskapliga forskningsrådet och satt även med i den pågående Naturresursutredningen. Han tänkte sig att de modeller för systematisk framtidsplanering som hade utvecklats av FOA på det militära området också skulle kunna komma till användning på miljö- och naturresursområdet. För att genomföra detta ansåg han att det krävdes samhällsvetenskapliga kunskaper och kompetenser. Därför tog han senvåren 1967 initiativ till ett

möte med tre professorer: statsvetaren Pär-Erik Back (1920–1988), nationalekonomen Assar Lindbeck (f. 1930) och Birgitta Odén.

Martin Fehrm kan med Per Lundins och Niklas Stenlås terminologi beskrivas som en reformteknokrat. Han tillhörde en liten men inflytelserik grupp individer som i egenskap av experter, utredare och institutionella ledare spelade en nyckelroll i den svenska samhällsutvecklingen under efterkrigstiden. Dessa aktörer definierade sig i första hand som apolitiska experter och kombinerade ofta statliga uppdrag med en akademisk karriär. Lundin och Stenlås framhåller att vetenskap för dem dock var ett sätt att bedriva politik.¹⁶ Den stora tilltron till vetenskap, teknik och rationell samhällsplanering var utmärkande för Sverige vid denna tid. Det var en grundpremiss för den socialdemokratiska politik som fördes och innebar betydande offentliga satsningar på forskning. I centrum stod naturvetenskap och teknik, men även de unga samhällsvetenskaperna, och då i synnerhet nationalekonomi, hade en stark ställning.¹⁷ Det var inom detta större kunskapshistoriska sammanhang som Birgitta Odén trädde in i maj 1967. Men innan jag går in i den empiriska analysen av ansökningsarbetet ska jag precisera den mer specifikt historiografiska kontext som hennes arbete skedde inom.

Historievetenskap i 1960-talets Sverige

I svensk historiografisk forskning har 1960-talet, i synnerhet årtiondets andra hälft, pekats ut som en omvälvande brytningstid. Såväl Rolf Torstendahl som Klas Åmark har argumenterat för att processer då inleddes som i grunden kom att förändra ämnets karaktär. Torstendahl talar om det i termer av en ”historiografisk revolution” som innebar att en rad nya forskningsperspektiv ersatte ett tidigare relativt enhetligt fokus på nationell politisk historia under äldre tid.¹⁸ Åmark myntade begreppet ”teoriernas intåg”, vilket syftar på det nya intresset för samhällsvetenskapliga teorier och modeller.¹⁹ Båda framhåller också hur historieämnet, liksom hela universitetssektorn, expanderade kraftigt under 1960-talet. Antalet studenter och forskarstuderande i historia mer än fördubblades. Dessutom ökade möjligheterna till externa anslag via Humanistiska forskningsrådets växande budget och inrättandet av Riksbankens Jubileumsfond. En konkret följd av den personella och ekonomiska tillväxten blev att stora kollektiva forskningsprojektet initierades.²⁰

Torstendahl och Åmark upplevde förändringarna på nära håll. Den förstnämnde disputerade 1964 på en historiografisk avhandling och publicerade därefter den inflytelserika läroboken *Introduktion till historievetenskapen. Historia som vetenskap* (1966). Vid samma tid utgavs också i de övriga nordiska länderna nya metodläroböcker och 1965 började årliga nordiska metodkon-

ferenser att hållas. Torstendahl var en av initiativtagarna till dessa och var också tongivande i den framväxande historieteoretiska debatten.²¹ Åmark hade vid denna tid inte en lika central position. Han var dock verksam som doktorand inom det största humanistiska forskningsprojektet, "Sverige under andra världskriget" (SUAV), och fick därmed direkta erfarenheter av vad de nya tendenserna i praktiken innebar. Alltsedan tidigt 1980-tal, då Åmark publicerade sina första texter på området, har det framhållits att systematiska empiriska studier av 1960-talet ännu saknas. Först på senare år har vissa aspekter, som historikernas mediehantering och tidig arbetar- och kvinnohistorisk forskning, börjat utforskas av en yngre generation historiker.²²

För att få en mer detaljerad och empiriskt grundad bild av de historio-grafiska förändringsprocesserna har jag gått igenom *Historisk tidskrift* och *Scandia*, från 1960-talets början och några år in på 1970-talet. De förändringar som Torstendahl och Åmark tar upp i sina betraktelser är väl synliga i detta material. Framför allt är det tydligt att historieämnet i tematiskt, geografiskt och kronologiskt hänseende var påfallande smalt under 1960-talets första hälft. Det som stod i fokus var svensk politisk och ekonomisk historia under medeltid och tidigmodern tid. Några studier av 1800- eller 1900-talshistoria publicerades inte och det fördes heller inga vetenskapsteoretiska debatter. Bilden kompliceras dock om *Statsvetenskaplig tidskrift* inkluderas. Detta organ var, enligt Sverker Oredssons vittnesbörd, helt centralt för historiker på 1960-talet och min genomgång av dess innehåll stödjer hans uppfattning.²³ Historiker publicerade sig under hela decenniet flitigt i *Statsvetenskaplig tidskrift* och här finner vi också modernhistoriska undersökningar.²⁴ Dessutom framgår det att statsvetare vid denna tid forskade om politisk historia under äldre tid.²⁵ Mitt intryck är därför att disciplinerna låg förhållandevis nära varandra också innan historikerna började intressera sig för samhällsvetenskapliga teorier. Det förelåg en tematisk intressegemenskap som skulle förtjäna att utforskas närmare.

Vid 1960-talets mitt inleddes dock en ny fas. Historiker började då öppna för diskussioner om ämnets övergripande målsättningar, vetenskapsteoretiska grundvalar och relationen till samhällsvetenskaperna. Startskottet var Stefan Björklunds "Dikt och vetande i historieskrivningen" som publicerades i *Scandia* 1965. Artikeln väckte stor uppmärksamhet och föranledde bland andra Birgitta Odén och Rolf Torstendahl att gå i svaromål. Väl att märka publicerades de senares inlägg i *Historisk tidskrift* och *Statsvetenskaplig tidskrift*, vilket visar att dessa tillsammans med *Scandia* fungerade som ett gemensamt forum för historievetenskaplig debatt. I sammanhanget bör det även framhållas att de skriftliga inläggen stod i ett symbiotiskt förhållande till de nordiska metodkonferenserna.²⁶

Två huvudspår i debatten var historieämnets vetenskaplighet och sam-

hållsrelevans. Med idéhistorikern Hampus Östh Gustafsson kan vi tala om dessa som de två dominerande legitimeringsstrategierna. Den förstnämnda diskussionen hade en positivistisk slagsida och gick ut på att visa att historia var en vetenskap. Den andra kretsade kring frågan om hur historisk forskning kunde göras samhällsnyttig.²⁷ Tyngdpunkten i historikernas debatt låg vid det förstnämnda.²⁸ I Birgitta Odéns fall fanns det dock, som Gustav Holmberg framhållit, ett speciellt engagemang i frågan om det sistnämnda. Hon pläderade för att historiker borde bedriva forskning som politiker och myndigheter hade direkt användning för. I likhet med samhällsvetenskaperna borde också historisk forskning kunna bidra till planerings- och beslutsunderlag. För att detta skulle vara möjligt krävdes dock att historiker var beredda att göra annat än inomvetenskapligt motiverad grundforskning. De behövde samarbeta med politiker och myndigheter för att få till stånd en samhällsrelevant historisk forskning.²⁹

Odén argumenterade för en sådan forskning i artiklarna "Clio mellan stolarna" och "Historiens plats i samfundsforskningen". Båda publicerades 1968 och författades alltså parallellt med hennes arbete med programansökan "Miljö, naturresurser och samhälle". Artiklarna kan ses som ett led i en inomvetenskaplig legitimeringsprocess av den forskning hon planerade. Noterbart är att hon lyfte fram Hans Palmstierna som ett gott exempel på en forskare som var samhällsrelevant utan att kompromissa med sin vetenskaplighet.³⁰

Birgitta Odéns inlägg om en samhällsnyttig och teoretiskt driven historievetenskap vägrade tungt. Vid denna tidpunkt var hon den enda professorn som aktivt deltog i den vetenskapsteoretiska debatten. Hon hade installerats 1965 och blev därmed den första kvinnliga professorn vid Lunds universitet. Hennes egen forskarkarriär speglade de förändringar som historieämnet genomgick under 1960-talet. Vägen till professuren hade gått via studier av svenska statsfinanser under 1500-talet, men efter tillträdet blickade hon framåt och utåt. Hon började också samarbeta med politiker. År 1969 tog hon plats i forskningsberedningen och 1971 kom hon med i den arbetsgrupp som under ledning av Alva Myrdal (1902–1986) utredde möjligheterna till systematiska framtidsstudier.³¹ Hennes första försök att åstadkomma en samhällsnyttig historieforskning gjordes dock tidigare. Det är mot detta som jag nu ska vända blicken.

FOA-samarbetet inleds och söker sina former

Under våren 1967 hade man på FOA börjat tala om miljöfrågor i säkerhetspolitiska termer. Problematiken hade till en början diskuterats av en grupp tekniker och naturvetenskapsmän, men generaldirektör Martin Fehrm hade

tidigt insett de politiska och värderingsmässiga dimensionerna. Därför utökades gruppen i maj med professorerna Back, Lindbeck och Odén. På detta stadium var det emellertid inte självklart att sammankomsten skulle resultera i några nya forskningsprojekt. Fehrm var i första hand intresserad av att pröva etablerade systemteoretiska planeringstekniker på miljöområdet. För detta behövdes samhällsvetenskapliga data och kunskaper om politiska beslutsprocesser. De tre professorerna klargjorde dock att det underlag som Fehrm efterfrågade inte fanns att tillgå. Varken inom statskunskap, nationalekonomi eller historia hade det tidigare forskats på området. För att systematisk framtidsplanering skulle bli möjlig krävdes det därför nya forskningsinsatser.³²

På mötet diskuterades om deltagarna skulle gå samman och skriva en debattbok. Med en sådan ville man få politiker och allmänhet att få upp ögonen för miljöförstörelsens allvar. Tanken var att boken skulle utmynna i en plädering för en kraftfull satsning på målinriktade forskningsinsatser. Men något beslut fattades emellertid inte och nästa sammankomst på FOA ägde rum först den 27 november 1967. På detta andra möte spelade Odén en avgörande roll. Hon hade nämligen fått i uppgift att sammanställa tre pm om hur arbetet skulle gå vidare.³³

I dessa utgick hon ifrån de övergripande visioner, som Fehrm hade redovisat i ett pm som hade cirkulerat internt inom FOA. Fehrm framhöll där att meningsfull och rationell samhällsplanering krävde att varje beslut fattades ”med bästa möjliga kunskap om konsekvenserna av beslutet, men även och i första hand med en klar precisering av vad man vill uppnå med beslutet”. Det första steget i beslutsprocessen bestod därför av att fastställa målsättningen (”vad vill vi uppnå”), värderingsgrunderna (”vad anser vi det vi vill uppnå värt – värt i förhållande till andra mål”) och restriktionerna (”vad får eller kan vi inte utnyttja eller åstadkomma med verksamheten”).³⁴

Nästa steg i processen var att identifiera och studera de olika handlingsmöjligheter som fanns. Detta skulle ske genom planer och program där kostnader och konsekvenser specificerades. Betydelsen av ”svårbestämbara faktorer” och ”osäkerhetsområden” skulle lyftas fram och en nyckelroll vigdes åt riktade forskningsinsatser. Målet för denna forskning var att åstadkomma ”förbättrade framtida beslutsunderlag”. Dessa tre ord i Fehrms pm strök Birgitta Odén under och i marginalen till stycket antecknade hon: ”Detta är det enda historia kan vara med i”.³⁵

Odéns marginalanteckning får sin förklaring i ett annat dokument där hon nedtecknat sina synpunkter på Fehrms pm. Hon skriver där att ”allt i Fehrms plan avser prognoser. För detta är historia oanvändbart.” Det hon ansåg att historiker kunde bidra med var ”kunskap om hur samhället i dessa avseenden *har* fungerat – och fungerar”.³⁶ Det förflutna liksom den ome-

delbara samtiden var hon beredd att gripa sig an, men framtidsprognoser lockade inte. Hennes marginalanteckningar förebådade de slitningar som skulle komma att uppstå mellan FOA och den samhällsvetenskapliga delen av forskargruppen.

Novembermötet var dock i första hand ett konstituerande möte och Odén inledde sin föredragning med att fastslå varför en arbetsgrupp nu bildades. Hon lyfte fram att "vi väl alla är djupt oroad av teknikens och välståndsutvecklingens följdverkningar" och underströk att diskussionen inte kunde begränsas till naturvetenskapliga och tekniska aspekter av problematiken. Det var lika viktigt att politikerna försågs med utredningar "rörande den ekonomisk-sociala-politiska sidan av saken". Hon utpekade tre vägar framåt för gruppen: författandet av en gemensam skrift, upprättandet av ett forskningsprogram samt etableringen av gruppen som ett samordningsorgan. Det sistnämnda krävde dock "ett mandat direkt från regeringen", men den punkten i hennes pm togs inte upp till diskussion.³⁷

I anslutning till förslagen formulerade hon ett antal diskussionsfrågor: gruppens förutsättningar, sammansättning, finansieringsmöjligheter och relation till olika myndigheter. Mest belysande var emellertid den diskussionspunkt som gällde huruvida gruppen skulle författa en gemensam skrift. Odén frågade om situationen verkligen fordrade en sådan: "Eller har läget ändrats efter DN-debatten, Palmstiernas bok, Naturresurskommitténs betänkande och Naturvårdsverkets aktioner?"³⁸ Reflektionen visar hur dagsaktuellt orienterad Odén och FOA-gruppens arbete var och vittnar också om att den svenska miljödebatten på ett halvårs tid i grunden hade omformats. Kunskaper och krisinsikter cirkulerade inte längre enbart i specifika kretsar, som de på FOA, utan rörde sig nu med stor intensitet i offentligheten.

Frågan om en gemensam varningsskrift stod dock fortfarande högt på dagordningen och behandlades ingående i Odéns första pm. Den form hon föreslog var "en mindre skrift, skriven så lättfattlig som möjligt. Alltså: en seriös pamflett, avsedd att väcka diskussion". För att få effekt behövde den komma ut så snart som möjligt, helst redan under våren 1968. Tanken var att experter från olika områden skulle komma till tals och väcka politiker och allmänhet till insikt om "frågans *allvar* och nödvändigheten av en snabb *målinriktad forskning*". Hennes pm, totalt fem sidor, innehöll ett detaljerat synopsis där tilltänkta författare angavs. Det mycket viktiga förordet borde skrivas "av en person med gehör hos opinionen" och temat skulle vara "välståndsutvecklingens och teknikens oförutsedda följdverkningar och deras för våra barns framtid ödesdigra konsekvenser". Den person hon ville tillfråga för uppgiften var Alva Myrdal.³⁹

Förordet skulle följas av en inledning med gruppens gemensamma pro-

gramförklaring. Det skulle där framhållas att miljöförstöringen var "ett så allvarligt hot mot vårt framtida välbefinnande, att det kan likställas med en militär säkerhetsrisk". Det var detta som motiverade att FOA tog på sig ledarrollen för verksamheten. Målsättningen för forskningen skulle vara att "skaffa bättre information till ledning för dem som fattar de avgörande politiska besluten". Den tilltänkta författaren var Martin Fehrm under medverkan av hela gruppen.⁴⁰

De tre följande kapitlen skulle behandla historiska exempel på ödesdiger miljöförstörelse, politiska beslutsprocesser på miljöområdet samt frågan om hur vetenskaplig informationsspridning gick till inom politiska organ. För dessa delar av skriften kunde Odén och Back ha ett särskilt ansvar. Därefter skulle följa sex kapitel av naturvetenskaplig, medicinsk och säkerhetspolitisk karaktär, däribland ett kapitel om nederbördens försurning av Svante Odén, ett om folkhälsoproblematiken av Hans Palmstierna samt ett om Östersjön och Sveriges säkerhetspolitik av överingenjör Erik Moberg på FOA. Avsikten med det sistnämnda kapitlet var att visa att "Östersjöns nedsmutsning kan leda till att Sovjet ställer krav på oss, som vi kan ha svårt att uppfylla". Frågan var dock om detta kunde sägas öppet eller om det blott skulle underförstås.⁴¹ Kallakrigskontexten var här starkt närvarande.⁴²

Dessa kapitel med konkreta problembeskrivningar skulle följas av ett kapitel där miljöförstörelse togs upp ur nationalekonomisk synvinkel. I detta kunde man visa att kostnadskalkylerna för i princip all industriell produktion blev för låga "om man inte även inräknar utgiften för återställelse av natur i kalkylen". Kapitlet skulle utmynna i en plädering för "realistisk kostnadsberäkning" och en diskussion av "var kostnaderna för miljöåterställelse skall tagas ut". I det trettonde och avslutande kapitlet skisserades ett samlat grepp på miljöproblematiken. Martin Fehrm skulle där understryka att den pågående miljöförstörelsen drabbade människan på nästan alla områden. Han skulle särskilt lyfta fram hotens ekonomiska, hälsomässiga och säkerhetspolitiska dimensioner. Nyckelordet var "samordning" av såväl forskningsinsatser som politiska beslut.⁴³

Av planerna på en gemensam skrift blev emellertid intet. Överst på en av sina pm-kopior har Odén kortfattat skrivit: "avvisat".⁴⁴ Möjligen var det så att gruppen inte längre såg något behov av en seriös pamflett. Politiker och allmänhet hade ju redan vaknat. I sådana fall blev det paradoxalt nog så att den intensifierade samhälleliga kunscaps-cirkulationen i Sverige hösten 1967 som en sidoeffekt resulterade i att en parallell process avbröts. För bokidén blev novembermötet på FOA en slutpunkt.

Birgitta Odéns andra pm fungerade dock som ett avstamp. Det var ett diskussionsunderlag för hur ett tvärvetenskapligt forskningsprogram skulle initieras. Hon framhöll där att de "naturvetenskapliga data som finns

pekar på att vi står inför en kritisk punkt i samhällsutvecklingen”. Studiet av miljöproblem kunde därför ”inte inskränkas till en naturvetenskaplig granskning”. Det som krävdes var ett ”integrerat forskningsprogram”, vilket tänktes bestå av en naturvetenskaplig-teknisk del och en samhällsvetenskaplig-ekonomisk. Hon underströk att samarbetet mellan dessa fält var själva ”poängen med gruppens konsolidering”. Den uttalade målsättningen var att åstadkomma ett förbättrat beslutsunderlag.⁴⁵

Förutsättningarna för ”en satsning med maximalt utbyte” stod centralt i pm:et. Odén lyfte särskilt fram vikten av att gruppen ansåg ”*målet* tillräckligt viktigt för att vilja göra ett personligt engagemang och leda yngre forskare som arbetar i programmet”. Denna formulering tog hon själv, som vi kommer se längre fram, ad notam. Vidare ansåg hon att det behövdes någon form av auktorisation, en administrativ ledning samt tillräckliga ekonomiska resurser. För att den samhällsvetenskapliga forskningen skulle bli meningsfull krävdes också ett generellt tillstånd att få ta del av ”förvaltningens och departementens arkivmaterial”.⁴⁶ Novembermötet avslutades med att de närvarande bestämde sig för att gå vidare med den tvärvetenskapliga satsningen.

Slitningar mellan forskarna och FOA

Det tredje mötet på FOA gick av stapeln i februari 1968. Inför detta möte sammanställde någon, oklart vem, en arbetsplan för gruppen. I denna angavs det att ”gruppens uppgift var att skapa *en ny modell för värderingar* i samhällsplanering genom överförande av inom FOA använd systemteoretisk analys till samhällssektorn.” Detta modellbyggande behövde dock föregås av ett forskningsstadium som skulle fokusera på ”värderingarnas roll i beslutsprocessen, tillgången på relevant kunskap på olika beslutsnivåer och förhållandet mellan de beslutande organens värderingar och olika opinionsgruppers värderingar”. För att forskningsuppgiften skulle bli hanterbar avgränsades den till miljöproblematiken. Det fanns dock förhoppningar om att även andra områden, ”som u-landsproblematiken, invandringsproblematiken och den rättssociala problematiken”, skulle kunna studeras och planeras på liknande sätt.⁴⁷

Det skisserade forskningsprogrammet hade sex ämnesingångar: naturvetenskap, teknik, medicin, ekonomi, statskunskap och historia. För kompetensen på de tre förstnämnda områdena stod Svante Odén och Hans Palmstierna samt tekniska experter verksamma på FOA. Samordningen krävde ett omfattande planeringsarbete i nära samråd med ”avnämarna”. Med detta uttryck avsågs i första hand de båda generaldirektörerna Valfrid Paulsson (1925–2006) på Naturvårdsverket och Martin Fehrm på FOA.

I arbetsplanen argumenterade man också för att en sekreterare skulle anställas för att organisera och hantera den interna kommunikationen. Sekreteraren skulle även få i uppdrag att utföra litteraturstudier av hur systemanalys tidigare hade använts inom samhällssektorn, bland annat inom amerikansk sociologi.⁴⁸ Vid sidan av arbetsplanen cirkulerades också en något omarbetad version av Fehrms pm "Välfärdssamhällets planerings- och beslutsfunktioner". Där underströks vikten av att upprätthålla "den biologiska balansen" och att miljöförstörelse inte fick äventyra framtida generationers handlingsutrymme.⁴⁹

Det går inte att ta miste på att ambitionsnivån för forskningsprogrammet var hög. Samtidigt gav inte arbetsplanen någon konkret vägledning för hur gruppen skulle gå från planering till forskning. I anslutning till mötet på FOA noterade Birgitta Odén att olika sårintressen hade börjat visa sig och att medlemmarna i gruppen därför drog åt olika håll: naturvetenskaplig forskning; samhälllig forskning; forskningspolitik och forskningsorganisation samt prognostisk verksamhet. För att lösa motsättningarna ansåg hon att forskningsprogrammets avnämare, Naturvårdsverket, borde avgöra vad som önskades, därefter skulle gruppen kunna omorganiseras med hänsyn till målsättningen: "Det som blir över får var och en själv organisera." Hon såg dock en överhängande risk för "en sprängning av gruppen".⁵⁰ Alternativet var tydliga riktlinjer och en fokusering av forskningsinsatserna. På baksidan av papperet har hon skrivit att de som borde fatta beslut om detta var Valfrid Paulsson och Martin Fehrm, eftersom de hade "kontakterna med politikerna".⁵¹ Hela detta stycke har hon dock kryssat över. Av andra dokument att döma framgår det också att Birgitta Odén inte var beredd att styras av FOA.

Det tydligaste beviset på detta återfinns i ett brev daterat den 20 februari 1968 till Erik Dahmén (1916–2005), professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Med brevet ville Odén få till stånd ett informellt möte där den 5 mars. Dahmén var genom Assar Lindbeck och Svante Odén underrättad om FOA-gruppens arbete om miljöfrågorna och hade av dem bjudits in att delta. Han hade ett särskilt intresse för miljöproblematiken och arbetade vid denna tid med att färdigställa debattboken *Sätt pris på miljön* som kom att väcka stor uppmärksamhet senare under året.⁵² I brevet till Dahmén skriver Odén uttryckligen att "vi som representerar forskare utanför FOA känner just nu ett stort behov att behandla ärendet tillsammans och utan FOA:s inblandning".⁵³ Det informella mötet kom också att hållas på Handelshögskolan, men såväl Dahmén som Back hade förhinder. Dock närvarade Svante Odén, vilket visar att skiljelinjen gick mellan forskargruppen som helhet och FOA.⁵⁴ I ett brev till Back uttrycker Odén lättnad över att gruppen börjat ta det praktiska planeringsarbetet i egna händer. Hon

reser där frågan om FOA-kontakterna möjligen borde inskränkas till ett samarbete med Erik Moberg, som inte heller ”vill kasta ut detta snabbt utan tycker vi bör arbeta med saken några år”.⁵⁵ I avslutningen konstaterar hon att hela saken äntligen kommit i ett läge som känns lugnt. Brevet pekar mot att forskargruppen och FOA arbetade med olika tidsperspektiv. Martin Fehrm ville ha snabba resultat, forskarna ville ha gott om tid.

Miljöhistoria i Lund med politik i fokus

Parallellt med planeringsarbetet på FOA tog Birgitta Odén egna lokala initiativ. Den första person som hon involverade var Sverker Oredsson. Han var vid denna tid fil.lic. och arbetade med att slutföra sin doktorsavhandling om svensk järnvägs politik under 1800-talet.⁵⁶ Ett centralt tema i denna var debatter kring allmännyttan och egennytta. Temat gick igen på ett annat område: 1800-talets skogsfråga. Oredsson uppmanades av Odén att utforska detta närmare och i september 1967 författade han ett tresidigt pm med titeln ”Miljövård och politik under 1800-talet”. I detta redogjorde han kortfattat för lagar, kommittéarbeten och politiska debatter. Han lyfte bland annat fram att man i en utredning från 1868 ansåg att ”skogsförödelsen bidragit till den svåra missväxten i slutet på 1860-talet”.⁵⁷ Meningen har strukits under av Odén. Möjligen såg hon det som ett varnande – och därmed användbart – historiskt exempel.

Nästa belägg för att Odén hade börjat engagera sina kolleger och studenter är från februari 1968. Vid denna tidpunkt skickade hon en redogörelse till Naturvårdsverket över den planerade och pågående verksamheten i Lund. Grundforskningsplanen bestod av tre delar: trendanalys, idéhistorisk analys och opinionsanalys. Ansvarig för den förstnämnda var Sverker Oredsson som skulle behandla den politiska hanteringen av skogs-, vatten-, diknings- och avloppsfrågan under perioden 1850–1950. Den idéhistoriska analysen av natur- och miljöproblematiken 1890–1950 skulle utföras av fil.mag. Ingrid Millbourn (f. 1943) och opinionsfrågorna utredas av docent Lars-Arne Norborg (1919–2003). Utöver detta informerade Odén Naturvårdsverket om att man avsåg att genomföra ”målinriktad, tvärvetenskaplig forskning” kring valda politiska beslut i naturvårdsfrågor och deras effekter på samhället. Detta arbete skulle ske i samarbete med systemanalytisk expertis.

I redogörelsen framkommer också att licentianden Yvonne Bengtsson hade börjat fördjupa sig i 1850-talets skogsdebatt och att fyra studenter hade påbörjat tre-betygsuppsatser. Ämnena för dessa var ”Högern och strandlagen”, ”Rachel Carsons ’Silent Spring’ och dess mottagande i svenska fackkretsar”, ”Mörrumsån och dess problematik” samt ”1949 års skogslag och 1956 års diskussioner”.⁵⁸ Studenterna namngavs inte i dokumentet, men det framgår

av titlarna – och det faktum att de explicit togs upp i kommunikationen med Naturvårdsverket – att Odén såg uppsatsskrivandet som en integrerad del av det större forskningsprojektet. Hon byggde lokalt genom att vägleda studenter och unga forskare mot miljöhistoriska teman.

En av dem som Birgitta Odén lyckades styra in på detta spår var Lars J. Lundgren. Han hade blivit amanuens 1967 och kort därefter uppmuntrats att doktorera. Valet av avhandlingsämne var emellertid inte självklart. Det enda han var säker på var att han inte ville gå vidare med något han gjort tidigare. Odén tyckte att han skulle ta god tid på sig, eftersom han skulle hålla på med arbetet under många år. Det räckte inte att projektet var intressant rent vetenskapligt, ansåg hon, man måste känna för ämnet och verkligen vilja veta. Uppmaningen resulterade i en tid av obeslutsamhet innan Odén begärde ett samtal. Från detta har Lundgren klara minnesbilder.

Birgitta Odén inledde samtalet med att säga att hon hade förstätt att han var intresserad av aktuell politik, modern musik och annat som rörde sig i tiden: ”Du verkar leva rätt mycket i nuet”, sade hon, ”och så är du samtidigt historiker.” Lundgren instämde varpå Odén undrade om han inte skulle ta och tänka igenom någon aktuell fråga och dess historiska rötter. Därefter ”kastade hon faktiskt själv fram det här med miljö” och använde sig av argumentet ”du är ju så mycket ute och lufsar i naturen, så du bör ju ha ett intresse för miljön”. Samtalet väckte Lundgrens intresse. Han hade följt med i den pågående miljödebatten ”men aldrig tänkt på det historiskt”.⁵⁹ Han började orientera sig i statliga utredningar och insåg snabbt att han var sitt avhandlingsämne på spåren.

Samtalet skedde någon gång tidigt 1968 och i det efterlämnade materialet nämns Lundgrens namn första gången i projektplanen ”Natur och samhälle i svensk politik 1850–1967”. Planen härrör från februari 1968 och är utformad som en ansökan till Humanistiska forskningsrådet. Eftersom ansökningstexten är ofullständig, och i senare dokument benämns som ett pm, har den sannolikt inte skickats in. Av forskningsplanen framgår att Odén vid denna tid arbetade på två sammanflätade sätt. Dels utarbetade hon avgränsade forskningsprojekt, dels engagerade hon unga forskare att ta sig an dem. Utöver de ovan nämnda namnges också Rune Ivarsson (f. 1934) och Arne Fryksén (f. 1940). Odéns egen roll var forskningsledarens. Det var inte tänkt att hon själv skulle utträta något empiriskt arbete.⁶⁰

Målet med det historiska forskningsprogram som planerades var att ”nä kunskap om de huvudsakliga utvecklingslinjerna i problemkomplexet natur och samhälle under de senaste hundra åren”. Särskild vikt lades vid hur ”attityder och värderingar har utvecklats, när det gäller de enskildas skyldigheter och rättigheter gentemot samhället – och vice versa – i fråga om naturresurser och miljöproblem”.⁶¹ De två mest utbyggda delstudierna

var Oredssons trendanalys av skogsfrågan och Millbourns idéhistoriska studie av de politiska partiernas ideologiska ställningstaganden i naturresursproblematiken 1900–1930. Det ideologianalytiska angreppssättet var centralt i båda projekten och Odén planerade fler liknande studier, däribland en om partiernas ståndpunkter 1930–1960 samt en samtidshistorisk om 1960-talet. Även det tredje huvudspåret i forskningsplanen, opinionsutvecklingen, hade en idé- och argumentationsanalytisk inriktning. Där återfanns en studie av ”Naturvårdsföreningarnas opinionsbildande verksamhet” och en annan av ”Press-opinionen i naturvårdsfrågan under 1960-talet”. Därutöver skisserades socialhistoriska studier av vilka naturvårdsföreningarnas medlemmar var och huruvida ökad fritid ledde till ett ökat naturvårdsintresse.⁶²

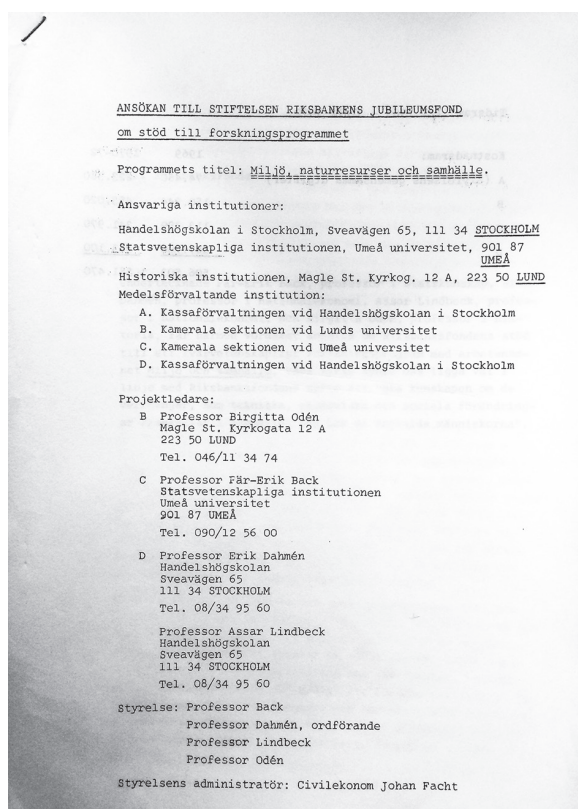
Utöver de konkreta projektbeskrivningarna innehåller ansökningstexten också en tresidig allmän inledning. I denna tar Odén sitt avstamp i det förindustriella Sverige där ”kollisionerna mellan natur och samhälle” hade varit ”relativt små och betydelselösa”. Människorna hade i allt väsentligt levt inom naturens ramar och ”omsorgen om kommande generationer fanns med i föreställningsvärlden”, bland annat i hanteringen av skogsresurserna. Hon framhåller dock att det även i äldre tid hade skett ”överexploatering av naturresurserna med katastrofala verkningar”. Det sedelärande exemplet framför andra var det antika Medelhavsområdet, vars jordar hade utarmats till följd av ”för hård betning och förstöring av skog”. Hon underströk att denna förödelse inte hade berott på en ”kortsiktig värderingsskala” utan på grund av ”vetenskaplig okunnighet om långsiktiga konsekvenser”. Detta exempel på naturresursmissbruk och miljöförstöring visade enligt Odén hur viktigt det var att ”aningslösheten om förhållandet mellan natur och samhälle” skingrades. I det industrialiserade samhället var detta viktigare än någonsin tidigare. Detta motiverade projektets modernhistoriska fokus och intresset för ideologier, värderingar och politiska beslutsprocesser. Odén framhöll särskilt att ”välståndsideologins doktrin om den ökade konsumtionens sociala och ekonomiska välsignelser” var otillräcklig eftersom den inte tog hänsyn till externa effekter på miljön. Hon framhöll att de negativa konsekvenserna ”först nu blivit uppenbara” och det var därför angeläget att undersöka hur vi hade försatt oss i denna situation. Hade vetenskaplig information saknats? Hade de politiska värderingarna varit alltför kortsiktiga? Hur hade egentligen beslutsprocesserna sett ut?⁶³

Frageställningarna ovan vittnar om att Odén lade avgörande vikt vid politiskt handlande. Det var genom politiska värderingar, planer och beslut som den historiska utvecklingen formades. I linje med dessa antaganden kunde historieforskning bli samhällsnyttig just genom att förbättra det politiska beslutsunderlaget. På miljö- och naturresursområdet var forskningen särskilt påkallad, eftersom kunskapsläget var så skralt. Anledningen till

detta var, enligt Odén, att ”en företeelse som inte framstår som intressant i samtiden och som inte heller i det förflutna samhället uppfattades som intressant, har inte känts omedelbart lockande som forskningsobjekt”. Detta hade förändrats i och med den samhälleliga upptäckten av miljöproblemen. För historikerna var det därför angeläget att röra sig in på detta nya område där deras forskning faktiskt efterfrågades. Samhällsnyttig historieforskning kunde inte vända ryggen åt samtiden. Den skulle gripa sig an och historisera aktuella problem, enligt Odén.⁶⁴

Planeringsarbetet intensifieras

I mars 1968 gick planeringsarbetet in i ett intensivare och mer fokuserat skede. De fyra professorerna – Odén, Back, Lindbeck och Dahmén – hade täta kontakter med varandra och började på allvar arbeta mot ett gemensamt mål: en projektansökan till Riksbankens Jubileumsfond. Det praktiska

Förstasidan på ansökan som skickades till Riksbankens Jubileumsfond 1968.

arbetet skedde utan FOA:s medverkan, men det rörde sig inte om någon formell brytning. Tvärtom ansökte professorerna hos FOA om vardera 20 000 kronor (cirka 170 000 i dagens penningvärde) för att sätta igång sina respektive forskningsverksamheter. Ansökningarna beviljades i april och Odén använde sina medel för att timavlöna några av de unga forskare som hon engagerat. Dessa fick i uppdrag att genomföra avgränsade arbetsuppgifter av betydelse för den övergripande forskningsdesignen.

Två av dessa var Hans Idéhn (f. 1944) och Ingemar Norrlid (f. 1936) som tillsammans genomgick en kurs i systemteoretisk analys för Stevan Dedijer (1911–2004). Därutöver excerperade de systemteoretisk litteratur för att undersöka om metoden tidigare hade tillämpats i praktisk miljövårdspolitik. En annan person som involverades var Kerstin Malcus (f. 1939). Hon skulle genom litteraturstudier gripa sig an frågan om de klassiska naturförstörelsefenomenen och orientera sig i de miljöhistoriska diskussioner som pågick i USA. I början av maj är det också tydligt att Lars J. Lundgrens forskningsarbete hade börjat ta fart. Han erhöll medel för att gå igenom litteratur och tryckta källor för såväl vatten- och avloppsfrågan som dikningsfrågans historiska utveckling. Därutöver undersökte Arne Fryksén förändringar i naturskyddslagen på 1950-talet och Bo Huldt (1941–2015) gick igenom Östersjöfrågans behandling i riksdagen.⁶⁵

Tidigt i april tog Odén kontakt med Paul Lindblom (1916–2002), direktör på Riksbankens Jubileumsfond. Han meddelade att fonden var ”överlupen av ansökningar” och inte beredd att ta ställning till gruppens planer förrän i oktober. Då skulle fonden å andra sidan ha större ekonomiska resurser att röra sig med. Eftersom ansökan skulle gå igenom olika remissinstanser behövde den dock skickas in före midsommar.⁶⁶ Detta tog gruppen fasta på och man bestämde sig för att skriva ihop var sitt pm till nästa inplanerade FOA-möte den 6 maj. Tidsramarna för programmet sattes till fyra år, med start den 1 januari 1969. Det sökta anslaget var avsett för lön åt två-tre unga forskare inom varje delprojekt. Därutöver önskade man tillsätta en styrelse, bestående av de fyra professorerna, som skulle ha medel till resor, konferenser och litteraturinköp.⁶⁷

Birgitta Odén intog en ledarroll i gruppens arbete. Hon ansvarade för den interna kommunikationen och skrev utkastet till den gemensamma inledningen. Dessutom är det uppenbart att hon vid denna tid hade fått saker att börja hända i Lund. I Stockholm och Umeå befann man sig fortfarande på ett tidigt planeringsstadium. Inför majmötet på FOA cirkulerade Odén en tresidig redogörelse för sin verksamhet. Vad som är särskilt intressant med detta dokument är att de empiriska provborrningarna hon initierat redan hade gett resultat. Några av de unga forskarna hade lokaliserat konkreta historiska problem som de ville undersöka närmare.

Ett exempel på detta är Lars J. Lundgrens studier av vatten- och avloppsfrågan. Lundgren hade undersökt hur man i riksdagen under tidigt 1900-tal behandlade lagstiftningsfrågor på området. Vid denna tid fanns det en tydlig intressemotsättning mellan industri och bönder. Högermän ställde sig på industrins sida, medan liberaler – understödda av socialdemokrater – värnade dem som drabbats av förorenade utsläpp. När förespråkarna för en skärpt politik fick en starkare parlamentarisk ställning under 1920-talet kom emellertid inga förändringar till stånd. Varför ebbade aktiviteten ut i passivitet? Frågan hade generell relevans och förtjänade enligt Odén att utredas närmare. En annan övergripande fråga rörde ansvaret för framtida generationer. Här stod Oredssons studie av 1800-talets skogsfråga centralt. Den långa omloppstiden i skogsproduktionen framkallade intressekonflikter. Hur skulle man värdera ekonomisk expansion i nuet mot framtida behov? Frågeställningen aktualiserades även i diskussioner av en annan naturresurs: malmerna. I motsats till skogen var dessa resurser emellertid ändliga, vilket öppnade för intressanta jämförelser.⁶⁸

Den som hade fått Odén intresserad av malmfrågan var den socialdemokratiska politikern Ernst Wigforss (1881–1977). Hon hade intervjuat honom i april månad 1968 och han hade då framhållit att högermän och socialdemokrater funnit varandra i just malmfrågan. Båda grupperna menade nämligen att ”malmer borde exploateras i nuläget – utan hänsyn till framtiden – därför att man visste vad man *nu* kunde få ut för malmen, medan i framtiden värdet kunde bli mindre”.⁶⁹ Enligt Wigforss hade liberaler motsatt sig denna ståndpunkt och argumenterat för framtida generationers nyttjanderätt. Samtalet med Wigforss vittnar om att Odén inte tvekade att ta kontakt med politiker. Detta framkommer också i hennes presentation av det planerade Östersjöprojektet. Bo Huldts förstudier hade visat att de tre politikerna Hans Wachtmeister (1913–1995), Gunnar Helén (1918–2002) och Gösta Netzén (1908–1984) var tongivande i riksdagsdebatterna. Mot bakgrund av detta hade Odén upprättat kontakter med dem för närmare efterforskningar. I redogörelsen till FOA nämnde hon även fem trebetygsuppsatser som förhoppningsvis skulle bli klara till hösten. Det uttalade syftet med dessa var att undersöka om en serie centrala problem i svensk miljöpolitik var lämpliga som *case-studies* inom det större forskningsprogrammet.⁷⁰

Nationalekonomernas pm färdigställdes först efter mötet på FOA. I ett brev till Erik Dahmén, daterat den 14 maj, tackar Odén för pm:et och informerar honom om att hon ska ”använda weekenden för att färdigställa inledningen och sedan skicka den på ’remiss’ till er”.⁷¹ Texten Odén sände var fyra sidor lång och hon fick ett snabbt svar från Back som tyckte den var utmärkt. Han hade ”inga ändringsförslag, inte ens formella”.⁷² Lindbeck tyckte inledningen var ”vettig”, men reagerade starkt på den passage

där Odén beskrev upprinnelsen till gruppen. I det första utkastet stod det att Martin Fehrm ”var en av de första, som klart insåg denna frågas samhällsvetenskapliga sida”. Detta har Lindbeck strukit över och i marginalen skrivit: ”Usch! Servilt!”⁷³ Erik Dahménns kommentarer var huvudsakligen av formell karaktär, men hans förslag till omformuleringar är inte oväsentliga. I utkastet skriver Odén att Naturresursutredningen ”blottade skrämmande perspektiv” och att miljödebatten därefter ”antagit lavinartade proportioner”. På Dahménns förslag ändrades detta till ”blottade allvarliga perspektiv” och ”blivit mycket livlig”.⁷⁴ Ändringarna vittnar om att Odén hade ett starkt känslomässigt engagemang i frågorna, men samtidigt tycks ha varit prestigelös nog att ändra sina formuleringar. I stort som smått följde hon nämligen Dahménns och Lindbecks ändringsförslag.

Ansökan, avslaget och forskargruppen Natur och samhälle

Den 17 juni 1968 skickades den fullständiga ansökan in till Riksbankens Jubileumsfond. I sitt förord lyfte professorerna fram att deras planerade forskning tycktes dem ligga väl i linje med fondens uttalade syfte att ”öka kunskapen om de verkningar, som tekniska, ekonomiska och sociala förändringar framkallar i samhället och hos de enskilda människorna”.⁷⁵ Ansökan bestod av fyra delar. Den första innehöll den gemensamma inledningen samt en beskrivning av styrelsens arbetsuppgifter och budgetposter. Därefter följde tre ganska olikartade presentationer av delprojekten. Där Odén hade en utförlig och argumenterande text på nio sidor hade Back en mer skissartad på tre. Tematiskt låg dock historia och statskunskap nära varandra. Det som skulle undersökas var den politiska beslutsprocessen och värderingarnas roll i denna. Ingången var i båda fallen analytiskt-deskriptiv.⁷⁶

Det nationalekonomiska projektet hade en annan karaktär. För Dahmén och Lindbeck var empiriska undersökningar inte tillräckliga – de tog sikte på teoriutveckling. Huvudproblemen som skulle undersökas var exploatering av naturresurser, externa effekter och ekonomisk planering. Målsättningen var att formulera en ”teori för investering under osäkerhet” där man tog fasta på ”vissa speciella egenskaper hos naturresurserna, t.ex. irreversibiliteter”. Forskningen skulle genomföras i nära samarbete med naturvetare som kunde hjälpa dem att hitta lämpliga studieområden. Planen var fem sidor lång, men innehållsmässigt tät och förhållandevis konkret. Exempelvis specificerade man vilka forskare som skulle anställas och vad de hade för kvalifikationer.⁷⁷

Det historiska delprojektet ”Natur och samhälle i svensk politik 1850–1965” var dock det mest utvecklade. Odén hade byggt vidare på sitt utkast från februari månad och presenterade nu en sammanhållen forskningsplan.

Inledningens historiska bakgrundsteckning och syftesformuleringar var i princip oförändrade, men forskningsdesignen hade förfinats och renodlats. I juni 1968 var det tydligt att de så kallade trendstudierna utgjorde kärnan i det historiska forskningsprogrammet. Dessa var nu sex till antalet och kan grovt delas in i två tematiska block: ett första som kretsade kring den politiska hanteringen av naturresurser (skog, vatten och malmer), ett andra som behandlade opinionsbildningen och den statliga naturvården.

De tre första trendstudierna skulle utföras av Oredsson, Bengtsson, Lundgren och Millbourn. Den sistnämnda hade alltså bytt forskningsspår, från partipolitisk ideologianalys till hanteringen av ett konkret naturresursproblem. I praktiken rörde det sig emellertid inte om en avgörande förändring. Samtliga trendstudier gick nämligen ut på att "fixera, i vilka tankebanor – d.v.s. med vilken målsättning och vilken värdering – man under olika perioder sökt lösa natur- och miljöproblematiken". Detta skulle genomföras med "sedvanlig historisk metod, utökad med kvantitativ metod och s.k. content-analysis". Eftersom många forskare skulle undersöka samma material skulle viss central excerpering ske, framför allt av tidningsmaterial.⁷⁸

I det andra blocket av trendstudier skulle naturskyddsrelsens uppkomst, sociala sammansättning och ideologiska utveckling undersökas av Birgitta Arving-Friberg (f. 1941). Särskild vikt skulle läggas vid övergången från "estetiskt motiverad naturvård till socialt och ekonomiskt motiverad naturvård". En angränsande studie av den statliga naturvårdsförvaltningens framväxt skulle genomföras av Arne Fryksén. Den sista trendstudien, av pressopinionen i naturvårdsfrågor under 1960-talet, var en "närmast självklar del av undersökningen", men skulle inte genomföras förrän "vi nått en bättre distans till ämnet". I väntan på detta skulle dock ett antal sonderande tre-betygsuppsatser författas under ledning av "institutionens presshistoriske expert" Jan Thelander (f. 1940).⁷⁹

De trendstudier som motiverades mest utförligt var de av skogsfrågan samt vatten- och avloppsfrågorna. I båda fallen fanns det tydliga konfliktlinjer och ideologiska motsättningar mellan olika grupper. Därför tänktes undersökningarna kunna bidra med generella insikter. Skogsfrågan beskrevs som ett "utomordentligt viktigt testinstrument för ideologiska motsättningar i naturresursfrågor" och vatten- och avloppsfrågan var "värd stor uppmärksamhet, eftersom den uppvisar flera karakteristiska drag".⁸⁰ Formuleringarna vittnar om att Odén inte var ute efter det historiskt specifika utan sökte det allmänna. Målet var att nå kunskap med bärkraft på nuet. Då var det viktigt att studera situationer och processer som liknade samtidens.

Utöver trendstudierna fanns ett avsnitt om historiska *case-studies*. Dessa skulle utgöra en gemensam resurs för forskningsprogrammet. Om samhällsvetarna, eller FOA, hade behov av historisk expertis kunde tvärveten-

skapliga specialstudier genomföras. För närvarande planerades en studie om Östersjön och en om utdikning. Fallstudierna skulle följa en speciell mall i elva punkter som hade utarbetats i samråd med FOA. Därigenom kunde forskningen bli direkt användbar för prognostisk verksamhet. Den lokala systemteoretiska kompetensen garanterades med hänvisning till Ingemar Norrlid.⁸¹

I projektbudgeten diskuterade Odén även formerna för det kollektiva forskningsarbetet. Hon framhöll att den i huvudsak skulle utföras i form av licentiandarbeten med stipendiefinansiering. Det var ”emellertid nödvändigt att knyta mer permanent arbetskraft till projektet, om detta skall kunna genomföras på ett mera energiskt och målmedvetet sätt”. Detta ville Odén göra genom att anställa en forskarassistent med licentiatexamen som kunde ansvara för att leda och planera gruppens verksamhet. Personen skulle även disputerat på ett till projektet knutet ämne. Därutöver påpekade hon att ”historisk forskning av denna art kräver ett förhållandevis stort centraliserat insamlingsarbete i skilda källserier”. Detta arbete skulle utföras av timarvoderade studenter, men ”kontroll av excerperingen och excerptisterna bör åvila en forskningsassistent”. Den senare skulle vara en yngre forskare som inom projektets ram skulle licentiera. Odén uppgav att lämpliga personer fanns att tillgå vid Historiska institutionen, men nämnde inga namn. Eftersom tillgången till licentiandstipendier var osäker ville hon också ha viss handlingsfrihet att efter behov omfördela anslaget.⁸²

Det historiska forskningsprogram som Birgitta Odén hade utmejslat var i högsta grad en kollektiv satsning med unga forskare i centrum. På ett års tid hade hon gått från att diskutera behovet av humanvetenskaplig forskning om miljöfrågorna på FOA till att initiera en lokal forskningsmiljö i Lund. De nära kontakterna med samhällsvetare, naturvetare, politiker och myndigheter innebar att forskningen hade potential att sätta avtryck långt utanför historieämnet. Intresset för miljöfrågorna hade dessutom ökat kraftigt i Sverige under året som gått. Men för att hennes planer skulle kunna realiseras krävdes finansiellt stöd. Förhoppningarna knöts till Riksbankens Jubileumsfond.

Vid sammanträdet i oktober 1968 bordlades emellertid ansökan. Av Odéns efterlämnade papper tycks det som att fonden varit ”missnöjd med utformningen av de ekonomiska och statsvetenskapliga delarna”.⁸³ I början på 2000-talet gjorde Birgitta Odén dock själv arkivefterforskningar för att utröna varför ansökan inte hade beviljats. Hon fann då att de externa sakkunniga hade gett välvilliga rekommendationer, men att styrelsen inte hade följt dem. Om anledningarna till detta kunde hon bara spekulera. Hon hade dock klara minnesbilder av att fondens dåvarande sekreterare i bryska ordalag hösten 1968 hade meddelat henne att hon inte borde inbilla sig ”att

historiker skulle få pengar motsvarande en hel universitetslektorstjänst för att studera ett ämne som miljö”. Hon beskriver beskedet som ”ett slag i ansiktet” och lyfter fram att Martin Fehrm hade känt likadant: ”I viss mening var det ju hans projekt, hans idéer som fick avslag.”⁸⁴

Men ärendet var bordlagt, inte avslaget, och i januari 1969 skickade Back, Dahmén och Lindbeck in utbyggda projektplaner. Det framgår av dessa att samhällsvetarna på allvar hade kommit igång med sina projekt under hösten 1968. Pilotstudier hade genomförts och förhoppningarna om ett större anslag var inte grusade. Odén var dock ”starkt präglad av missmod efter första utfallet” och gjorde inga ändringar i det historiska delprojektet.⁸⁵

Vid fondens nästa möte, den 14 februari 1969, kom ärendet att bordläggas igen. Av samtida brevmaterial framgår det att Odén nu helt hade gett upp hoppet om extern finansiering: ”Detta betyder slutet för vår grupp”, skriver hon, ”varken Back eller Dahmén kan efter ett år av förespeglningar hålla ihop sina grupper – samhällsvetare är eftersökta och kan ju inte heller förväntas leva på luft”. De unga forskarna i Lund var ”ståndaktiga”, men Odén hyste tvivel kring sin egen roll och framtid. ”Hur länge ska jag orka dra lasset utan någon hjälp i form av sekreterare eller assistent?” Hon meddelade att hon skulle gå ned på låg nivå och därmed slippa ”varje plikt att leverera något”.⁸⁶

I mitten av april 1969 kom så ett oväntat besked. Riksbankens Jubileumsfond hade beslutat att ge den nationalekonomiska delen av projektet finansiering. Detta kom samtidigt att innebära det definitiva slutet på gruppens gemensamma satsning. Från FOA:s sida lämnades en protestskrivelse in, medan Back och Odén inte var beredda att kämpa vidare.⁸⁷ Odén var dock angelägen om att det miljöhistoriska initiativet i Lund inte skulle gå om intet. Någon form av fortsättning ansåg hon vara nödvändig, särskilt med tanke på de unga forskare som hon hade engagerat. I samråd med Sverker Oredsson kom hon fram till att en forskargrupp vid namn Natur och samhälle skulle bildas. Själv tog hon dock ett steg tillbaka och överlämnade ledningsansvaret till Oredsson. Under 1970-talets första år träffades gruppen regelbundet någon gång i månaden, men det rörde sig inte om ett koordinerat forskningsprogram. Avhandlingsämnena låg en bit ifrån varandra och arbetsvillkoren för gruppens medlemmar såg mycket olika ut. Det var endast Lars J. Lundgren och Rune Ivarsson som forskade på heltid. År 1974 kom Sverker Oredsson att lämna forskningen för kommunalpolitiska uppdrag.⁸⁸

Omständigheterna för Birgitta Odéns avhopp är inte helt enkla att klarlägga. Det framgår av det efterlämnade materialet, liksom av mina intervjuer, att hon fortsatte att i hög grad intressera sig för miljöfrågor och miljöhistoria. Det var dock först på 1980-talet som hon själv på allvar grep sig an problematiken igen, då utifrån ett didaktiskt perspektiv. Därefter

kom hon också att delta i de miljöhistoriska konferenser som under 1990-talet började anordnas i Sverige. Lars J. Lundgren minns särskilt ett tal som hon höll på en konferensmiddag under tidigt 2000-tal. I detta tal blickade hon tillbaka på sina tidiga forskningsidéer och berättade i drastiska ordalag om sitt beslut att byta spår: "Jag hoppade av gruppen. Det var bättre att överlämna den till en annan. Eftersom jag hade misslyckats så kapitalt och blivit idiotförklarad." De starka orden gjorde intryck på Lundgren som först vid detta tillfälle insåg hur hårt Birgitta Odén hade tagit avslaget. Han bad henne därför en tid efter konferensen att utveckla sina tankar och hon hade då sagt: "Jag var ung, jag var ny och jag ville satsa på ett nytt område." Det negativa beskedet hade blivit för mycket: "Jag klarade inte det."⁸⁹

Odéns starka känslor framkommer också i hennes skriftliga tillbakablick på projektet från år 2002. Där berättar hon med stolthet att Per Eliasson precis hade disputerat på "en skogshistorisk avhandling inom ämnet historia med tydliga tvärvetenskapliga grepp". Avhandlingen innebar att "smäleken från 1968/69 var avtvädd" och att "miljöhistoria i sin lundensiska, politiserade form" kunde gå vidare med tillförsikt. Därefter slog hon fast att: "Idéer kan hejdas av resursbrist. Men de behöver inte dö. De kan återkomma med nya bärare och stimulerade av nya impulser från de många discipliner som har miljö på sin agenda."⁹⁰ Satsningen hade inte varit förgäves.

Skissernas historiografi

Min studie av Birgitta Odéns miljöhistoriska initiativ är ett första försök att skriva skissernas historiografi. Jag har med detta grepp velat bidra till att vidga och utveckla det historiografiska forskningsfältet. Genom att undersöka de tidiga delarna av forskningsprocessen kan vi få en bredare förståelse för vår disciplins historia. Greppet kan synliggöra vägar som inte togs och därmed visa på historiens öppenhet. Det kan också hjälpa oss att se de större kunskaphistoriska sammanhang som forskningsfrågor och projekt i praktiken utvecklas inom. I föreliggande studie har greppet varit empiriskt fruktbart och jag vill här särskilt framhålla fyra resultat.

För det första vill jag betona betydelsen av direkta yttre impulser för formuleringen av historiska forskningsproblem. I Birgitta Odéns fall var kontakterna med FOA och brodern Svante helt avgörande. Min studie visar också att den offentliga miljödebatten var viktig, men inte enbart som en katalysator. När miljöfrågorna hösten 1967 fick sitt stora genombrott i Sverige beslutade sig gruppen på FOA för att inte gå vidare med sitt bokprojekt. Miljöproblemen var redan uppe på den samhälleliga agendan, nu gällde det att ge politikerna ett bättre beslutsunderlag.

För det andra vill jag uppmärksamma hur Birgitta Odén arbetade för

att starta sitt nya forskningsprojekt. Hon byggde underifrån genom att uppmuntra studenter och unga forskare att ge sig i kast med miljöhistoriska frågor. Hennes egen roll var forskningsledarens, inte forskarens. Noterbart är också att den enda seniora kollega som nämns i materialet, docenten och universitetslektorn Lars-Arne Norborg, inte var med i den slutgiltiga ansökan. Hans tänkta forskningsprojekt hade överlåtits åt yngre krafter.

För det tredje vill jag framhålla att trots att Odén rörde sig in på ett nytt forskningsområde så bröt hon inte med etablerade forskningspraktiker. De projekt som hon utarbetade föll väl inom ramarna för traditionell politisk historia. Förvisso var det ett nytt politiskt område som skulle undersökas, men det skulle inte studeras på något nytt sätt. Inom det större projektet fanns tvärvetenskapliga ansatser, men de konkreta delprojekten skulle använda sig av sedvanlig historisk metod och analysera för historiker välkända källmaterial.

För det fjärde ville Odén föra historievetenskapen närmare samtiden. Detta yttrade sig inte enbart i att hon ville historisera ett aktuellt samhällsproblem. Hon ville också studera förhållanden som låg påfallande nära i tid. Detta hade hon gemensamt med SUAV-projektet i Stockholm som också grep sig an det nära förflutna. I ansökan uttryckte Odén dock reservationer för studiet av den omedelbara samtiden. 1960-talet ville hon vänta något med att studera. Med historisk distans kunde man se klarare.

Mina resultat väcker nya historiografiska frågor: Hur såg det ut inom de andra stora projekt som planerades och sjösattes i Sverige under sent 1960-tal? Var kom impulserna till dessa ifrån? Fanns det inom dem kontakter med berörda myndigheter och politiker? Var det även där studenter och unga forskare som stod i fokus eller engagerades också seniora kollegor? Fanns det tvärvetenskapliga ambitioner och samarbeten? Hur förhöll man sig till samtiden? När ansågs distansen i tid vara tillräckligt stor för att man kunde börja forska historievetenskapligt? Frågorna är viktiga att utforska i ett historiografiskt 1960-talssammanhang, men kan med självklarhet också riktas mot andra perioder. Vad vet vi egentligen om hur historiker praktiskt har arbetat och hur olika forskningsfrågor har vuxit fram?

För att besvara dessa frågor krävs ny historiografisk forskning. Jag vill mena att denna med fördel skulle kunna använda sig av det grepp som jag har provat här: att sätta den tidiga fasen av forskningsprocessen i fokus. Denna viktiga, men osäkra fas, lämnar inte alltid några synliga, eller bestående, avtryck. Men som historiografiskt källmaterial är det rikt. Forskningen som inte blev av, och förhoppningarna som knöts till den, är väl värda att införlivas i vår disciplins historia.⁹¹

Environmental humanities in the 1960s? Birgitta Odén's environmental history initiative and the historiography of sketches

This article explores how Swedish historian Birgitta Odén (1921–2016) sought to launch an interdisciplinary environmental research programme in the late 1960s. Odén's objective was to make history useful for political decision-making. To this end, she collaborated closely with political scientists and economists. However, the impetus for the proposed research programme – “Environment, Natural Resource and Society” – came from the Swedish Defense Research Institute. Its head, Martin Fehrm (1910–2001), gathered scholars, scientists, and technicians in order to discuss and address the looming environmental crisis already in the spring of 1967. However, the subsequent grand plans never materialized. The interdisciplinary research programme never received any substantial funding.

This article offers a novel contribution to the history of historiography by demonstrating the fruitfulness of studying the early phases of historical research: planning, grant applications, and the building of local research environments. The study is based on Birgitta Odén's bequeathed papers and interviews with former students, whom she engaged in the planned research programme. The study covers the period 1967–1969 and shows how she conceived of environmental history, at a time when no such field existed internationally. Moreover, the study provides insights into how Odén worked as a research leader and shows how the humanities were linked to the social sciences, the natural sciences, the military research complex, and leading politicians in Sweden during the late 1960s.

Keywords: History of Historiography, environmental history, history of knowledge, history of science, environmental humanities

Noter

- 1 De internationella huvudorganen är tidskrifterna *Environmental Humanities* (2012–), *Resilience: A Journal of Environmental Humanities* (2013–) och *Green Humanities* (2015–). För introducerande artiklar, se Sverker Sörlin, ”Environmental Humanities: Why Should Biologists Interested in the Environment take the Humanities Seriously”, *BioScience* (2012); Deboard Bird Rose et al., ”Thinking Through the Environment, Unsettling the Humanities”, *Environmental Humanities* 2012; Hannes Bergthaler et al., ”Mapping Common Ground: Ecocriticism, Environmental History, and the Environmental Humanities”, *Environmental Humanities* 2014; Christer Nordlund, ”Grön humaniora – en inledning till fältet”, *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift* 2016.
- 2 Seminariet gick av stapeln den 20 mars 2018, en dryg månad före Sverker Oredssons bortgång. Två dagar senare ventilerade jag mitt manus vid det teknik- och vetenskapshis-

- toriska seminarier i Göteborg. Jag vill tacka seminariedeltagarna i Göteborg och Lund, de anonyma lektörerna samt Hampus Östh Gustafsson för värdefulla kommentarer på mina tidigare versioner av texten.
- 3 De två pärmarna hänvisas i artikeln som BO 1 och BO 2. Jag vill tacka Lars Edgren för att han uppmärksammade mig på att detta material fanns.
  - 4 Pär-Erik Back, Erik Dahmén, Assar Lindbeck & Birgitta Odén, "Ansökan till stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond om stöd till forskningsprogrammet Miljö, naturresurser och samhälle", 17/6 1968
  - 5 Intervjuerna har spelats in och förvaras hos mig.
  - 6 Arne Fryksén, *Debatten om vattenavtappningar och Hornborgasjöns sänkning – ett led i svensk jordbrukspolitik fram till mitten av 1800-talet*, Lund 1973; Lars J. Lundgren, *Vattenförorening i Sverige. Debatten i Sverige 1890–1921*, Lund 1974; Rune Ivarsson, *Jordförvärvslagen, socialdemokratin och bönderna. En studie över jordförvärvslagstiftningen i svensk politik 1945–1965*, Lund 1977; Kristian Gerner & Lars J. Lundgren, *Planhushållning och miljöproblem. Sovjetisk debatt om natur och samhälle 1960–1976*, Stockholm 1978; Désirée Haraldsson, *Skydda vår natur! Svenska naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling*, Lund 1987; Jan Thelander & Lars J. Lundgren, *Nedräkning pågår. Hur upptäckts miljöproblemet? Vad händer sen?*, Solna 1989.
  - 7 Roderick Nash, "American Environmental History: A New Teaching Frontier", *Pacific Historical Review* 41:3, 1972; R. White, "American Environmental History: The Development of a New Historical Field", *Pacific Historical Review* 54:3 1985; William Cronon, "A Place for Stories: Nature, History, and Narrative", *The Journal of American History* 78:4 1992; Richard Grove, "Environmental History" i *New Perspectives on Historical Writing* (red. Peter Burke), Cambridge 2001; J. Donald Hughes, *What is Environmental History?*, Cambridge 2006; Franz Bosbach et al., *Umwelt und Geschichte in Deutschland und Grossbritannien*, München 2006; Fabien Locher & Grégory Quenet, "Environmental History: The Origins, Stakes, and Perspectives of a New Site of Research", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine* 2009.
  - 8 David Larsson Heidenblad, "Framtidskunskap i cirkulation. Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971–1972", *Historisk tidskrift* 135:4, 2015. Se även James Secord, "Knowledge in Transit", *Isis* 95:4, 2004; Andreas Daum, "Varieties of Popular Science and the Transformation of Public Knowledge", *Isis* 100:2, 2009.
  - 9 David Larsson Heidenblad, "Ett ekologiskt genombrott? Rolf Edbergs bok och det globala krismedvetandet i Skandinavien 1966", *Historisk tidskrift* 95:2 2016; Johan Östling & David Larsson Heidenblad, "Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp", *Historisk tidskrift*, 137:2, 2017; David Larsson Heidenblad, "Mapping a New History of the Ecological Turn. The Circulation of Environmental Knowledge in Sweden 1967", *Environment and History*, 24:2, 2018.
  - 10 Kapil Raj, "Beyond Postcolonialism... and Postpositivism: Circulation and the Global History of Science", *Isis* 104:2, 2013, s. 343.
  - 11 Andrew Jamison, Ron Eyerman & Jaqueline Kramer, *The Making of the Modern Environmental Consciousness: A Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*, Edinburgh 1990; Frank Zelko, *Make it a Green Peace! The Rise of Countercultural Environmentalism*, New York 2013; Joachim Radkau, *The Age of Ecology*, Cambridge 2014, s. 79–114; Stephen Milder, *Greening Democracy: The Anti-Nuclear Movement and Political Environmentalism*, Cambridge 2017; Anna Kaijser & David Larsson Heidenblad, "Young Activists in Muddy Boots: Fälthologerna and the Ecological Turn, 1959–1974", *Scandinavian Journal of History* 2017/2018.

- 12 Jonas Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan. En studie av framstegstankens paradoxer*, Stockholm 1995; Larsson Heidenblad 2018.
- 13 Lars J. Lundgren, *Försvurningen på dagordningen. En bild av ett händelseförlopp 1966–1968*, Solna 1991.
- 14 Eva Österberg, "Birgitta Odén", *Årsbok* 2017, KVHAA, Stockholm 2017, s. 26.
- 15 Birgitta Odén, "Projektet Natur och samhälle" i Lars M. Andersson et al., *På historiens slagfält. En festskrift till Sverker Oredsson*, Uppsala 2002, s. 318.
- 16 Per Lundin & Niklas Stenlås, "The Reform Technocrats: Strategists of the Swedish Welfare State, 1930–1960" i *Scientist's Expertise as Performance*, Joris Vandendriessche, Evert Peeters & Kaat Wils (red.), London 2015, s. 135–137. Se även Rune Slagstad, *De nasjonale strateger*, Oslo 1998; Per Lundin & Niklas Stenlås, "An Introduction", i *Science for Welfare and Warfare: Technology and State Initiative in Cold War Sweden*, Per Lundin, Niklas Stenlås & Johan Gribbe (red.), Sagamore Beach 2010.
- 17 Francis Sejersted, *Socialdemokraternas tidsålder. Sverige och Norge under 1900-talet*, Nora 2005, s. 231–234. Se även Thorsten Nybom, *Kunskap, politik, samhälle. Essäer om kunskapssyn, universitet och forskningspolitik 1900–2000*, Hargshamn 1997, s. 107–109, 117–121; Rune Slagstad, *Kunskapens hus*, Oslo 2006, s. 202–203.
- 18 Rolf Torstendahl, *Den historiografiska revolutionen 1960–1990*, Lund 2017.
- 19 Klas Åmark, "Några drag i den svenska historieforskningens utveckling under 1960- och 1970-talen" i *Teori- och metodproblem i modern svensk historieforskning*, Klas Åmark (red.), Stockholm 1981.
- 20 Åmark 1981, s. 7–23; id., "Teoriernas intåg i historievetenskapen: En historiografisk betraktelse", i *Historievetenskap och historiedidaktik*, Göran Behre & Birgitta Odén (red.), Stockholm 1982; Klas Åmark, "Teoriernas intåg i svensk historieforskning" i *Historieskrivningen i Sverige*, Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.), Lund 2012, s. 136–144; Torstendahl, Lund 2017, s. 37–58.
- 21 Rolf Torstendahl, *Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920*, Stockholm 1964; id., *Introduktion till historieforskningen. Historia som vetenskap*, Stockholm 1966; Jarle Simensen, "De nordiske fagkonferansene for historisk metode 1965–1985. En historiografisk skisse", i *Historisk kundskab og fremstilling*, Christian Kvinum (red.); Jan Eivind Myhre, "Introduktion: A Century of Nordic Historical Scholarship", i *Nordic Historiography in the 20th Century*, Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (red.), Oslo 2000, s. 11–13, 23–24; Rolf Torstendahl, *Gjort, tänkt, känt*, Stockholm 2011, s. 128–132; Marja Jalava, "The Nordic Countries as a Historical and Historiographical Region: Towards a Critical Writing of Translocal History", *História da historiografia* 11, 2013, s. 254–255.
- 22 Åmark 1982, s. 63; Johan Jarlbrink, "Historievetenskapens mediehantering", i *Massmedieproblem. Mediestudiets formering*, Mats Hyvönen, Pelle Snickars & Per Vesterlund (red.), Lund 2015, s. 225–247; Daniel Nyström, *Innan forskningen blev radikal. En historiografisk studie av arbetarhistoria och kvinnohistoria*, Malmö 2015.
- 23 Intervju med Sverker Oredsson 14/12 2017.
- 24 Se exempelvis Sune Åkerman, "Tolagsforskning på 1880–1920-talen", *Statsvetenskaplig tidskrift* 64:2, 1961; Göran B. Nilsson "Fyra dagars pinbänk. Protokoll och debatt på riddarhuset den 4–7 december 1865", *Statsvetenskaplig tidskrift* 72:1, 1969.
- 25 Se exempelvis Stig Hallesvik, "Partimotsättningarna vid 1771–1772 års riksdag som bakgrund till Gustav III:s statskupp", *Statsvetenskaplig tidskrift* 65:5, 1962; Henrik A. Olsson, "Fundamentallagsbegreppet i den politiska debatten i vårt land under 1650- och 1660-talen", *Statsvetenskaplig tidskrift* 72:4, 1969.
- 26 Lars Nihlén, "Minervas ugglor, flygande i skymningen? Ett och annat om historieforskningen på 1960-talet", *Scandia* 51, s. 235–260; Kim Salomon, "Historievetenskapens flirt med statsvetenskapen", *Statsvetenskaplig tidskrift* 112:5, 2010, s. 301–315.

- 27 Hampus Östh Gustafsson, "Elfenbenstornet under belägring. Legitimering och mobilisering av humaniora i Sverige 1937–1947", *Lychnos* 2016, s. 155–156, 165.
- 28 Svante Nordin, *Humaniora i Sverige. Framväxt, guldålder, kris*, Stockholm 2008, s. 210–211.
- 29 Gustav Holmberg, "Framtiden. Historikerna blickar framåt", i *Beredd till bådadera. Lunds universitet och omvärlden*, Gunnar Broberg & David Dunér (red.), Lund 2017, s. 280–281, 288–291.
- 30 Birgitta Odén "Clio mellan stolarna", *Historisk tidskrift* 88, 1968, s. 188, 190.
- 31 Holmberg 2017, s. 288–291.
- 32 Odén 2002, s. 317–318.
- 33 Detta framkommer av Birgitta Odén, "Min föredragning", november 1967. BO 1.
- 34 Martin Fehrm, "Välfärdssamhällets planerings- och beslutsfunktioner", november 1967. BO 1.
- 35 Fehrm november 1967. BO 1.
- 36 Birgitta Odén, "Mina synpunkter på Fehrms PM", november 1967. BO 1.
- 37 Birgitta Odén, "PM 3", november 1967. BO 1.
- 38 Birgitta Odén, "Min föredragning", november 1967. BO 1.
- 39 Birgitta Odén, "PM 1", november 1967. BO 1, s. 1.
- 40 *Ibid.*, s. 1–2.
- 41 *Ibid.*, s. 2–3.
- 42 Inom miljöhistorisk forskning har källkrigscontextens betydelse på senare år uppvärderats, se Ronald Doel, "Constituting the Postwar Earth Sciences: The Military's Influence on the Environmental Sciences in the USA after 1945", *Social Studies of Science* 33:5, 2003; John R. McNeill & Corinna R. Unger (red.), *Environmental Histories of the Cold War*, Washington 2010; Jacob Darwin Hamblin, *Arming Mother Nature. The Birth of Catastrophic Environmentalism*, Oxford 2013; Joshua P. Howe, *Behind the Curve: Science and the Politics of Global Warming*, Seattle 2014.
- 43 Birgitta Odén, "PM 1", november 1967. BO 1, s. 4–5.
- 44 Birgitta Odén, "PM 1" (kopia med marginalanteckningar), november 1967. BO 1, s. 1.
- 45 Birgitta Odén, "PM 2", november 1967. BO 1, s. 1.
- 46 *Ibid.*, s. 1.
- 47 "Arbetsplan för gruppen på FOA", februari 1968. BO 1, s. 1.
- 48 *Ibid.*, s. 1–2.
- 49 Martin Fehrm, "Välfärdssamhällets planerings- och beslutsfunktioner", februari 1968. BO 1.
- 50 Birgitta Odén, "Mitt PM för 15/2 FOA", februari 1968. BO 1, s. 1.
- 51 *Ibid.*, s. 2.
- 52 Erik Dahmén, *Sätt pris på miljön. Samhällsekonomiska argument i miljöpolitiken*, Stockholm 1968.
- 53 Brev från Birgitta Odén till Erik Dahmén, 20/2 1968. BO 2.
- 54 Brev från Birgitta Odén till Assar Lindbeck, 22/2 1968. BO 2.
- 55 Brev från Birgitta Odén till Pär-Erik Back, 22/2 1968. BO 2.
- 56 Sverker Oredsson, *Järnvägarna och det allmänna. Svensk järnvägspolitik fram till 1890*, Lund 1969.
- 57 Sverker Oredsson, "Miljövård och politik under 1800-talet", 27/9 1967. BO 1.
- 58 Birgitta Odén, "Redogörelse", 20/2 1968. BO 1.
- 59 Intervju med Lars J. Lundgren, 18/9 2017.
- 60 Birgitta Odén, "Forskningsprojektet Natur och samhälle i svensk politik 1850–1967", februari 1968. BO 1, s. 4–7.
- 61 *Ibid.*, s. 4.

- 62 Ibid., s. 4–7.
- 63 Ibid., s. 1–3.
- 64 Odén, februari 1968, s. 1–3. BO 1.
- 65 Birgitta Odén, "Arbetsuppgifter för planering av forskningsuppgiften", mars 1968. BO 1.
- 66 Brev från Birgitta Odén till Pär Erik Back, 10/4 1968. BO 2.
- 67 Brev från Birgitta Odén till Assar Lindbeck 10/4 1968. BO 2.
- 68 Birgitta Odén, "Redogörelse vid sammanträde på FOA 6/5", 2/5 1968, s. 1–2. BO 1.
- 69 Ibid., s. 2.
- 70 Ibid., s. 3.
- 71 Brev från Birgitta Odén till Erik Dahmén, 14/5 1968. BO 2.
- 72 Meddelande från Pär-Erik Back till Birgitta Odén, 22/5 1968. BO 2.
- 73 Assar Lindbeck, "Marginalkommentarer", maj 1968. BO 1.
- 74 Erik Dahmén, "Marginalkommentarer", maj 1968. BO 1.
- 75 Pär-Erik Back, Erik Dahmén, Assar Lindbeck & Birgitta Odén, "Ansökan till stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond om stöd till forskningsprogrammet Miljö, naturresurser och samhälle", 17/6 1968, s. 2.
- 76 Back et al., 1968, s. 13–27.
- 77 Back et al., 1968, s. 29–33.
- 78 Back et al., 1968 s. 18.
- 79 Back et al., 1968 s. 16,17, 19.
- 80 Back et al., 1968 s. 14–15.
- 81 Back et al., 1968 s. 18–20
- 82 Back et al., 1968 s. 20–22.
- 83 Brev från Pär-Erik Back till Birgitta Odén, 9/11 1968. BO 2.
- 84 Odén 2002, s. 325–326.
- 85 Odén 2002, s. 326.
- 86 Brev från Birgitta Odén till Jan Zeilon, 18/2 1969. BO 2.
- 87 Brev från Carl Gustav Jennergren till Birgitta Odén, 13/5 1969. BO 2.
- 88 Birgitta Odén, "Rapport", 8/1 1970. BO 2. Intervju med Lars J. Lundgren 2017-09-18. Intervju med Sverker Oredsson 14/12 2017.
- 89 Intervju med Lars J. Lundgren 18/9 2017.
- 90 Odén 2002, s. 332.
- 91 Forskningen som bedrivits för denna artikel har möjliggjorts genom generösa bidrag från Ebbe Kocks stiftelse, Gyllenstiernska Krappersustiftelsen samt Helge Ax:son Johnsons stiftelse.